

THE APPRECIATIVE MODE IN OLD ROMANIAN LANGUAGE

Iuliana-Valentina BOBOACĂ

University of Pitești

Abstract: The analysis of appreciative modality in Old Romanian language, in terms of linguistics, seeks a description of the phenomenon under the literary norms of the time, with a reference to the current situation in the Romanian language.

Keywords: modality, subjective, context, discourse, language.

Limba n'are niciun caracter regional, ci e vădit adaptată după aceia din cărțile bisericești: nu arare ori se întâlnesc și arhaismele din acestea, precum și condiționalul cu să, întrebuințarea unor perfecte simple învechite, că feaciu, și a unor cuvinte anticvate, precum sunt mesereare, cărtulariu, ș.a.

N. Iorga¹

Modalitatea apreciativă implică un număr mare de marcatori evaluativi prin care locutorul, ca instanță emițătoare, sau colectivitatea (evaluatorul generic) își exprimă atitudinea subiectivă față de conținutul propozițional, considerat în raport cu situația extralingvistică ce a generat enunțarea. De aceea acest tip de modalizare a fost considerat ca cel mai subiectiv în raport cu toate celelalte.

Filosoful german Kant afirmă despre judecată, în distincția pe care acesta o face între judecata de determinare și judecata de reflexie, că este posibil să fie și de natură estetică: “atunci când predicatul judecății nu poate fi de fel concept al unui obiect, întrucât nu aparține nicidecum facultății de cunoaștere: vinul e plăcut”². În cazul dat, predicatul exprimă nemijlocit relația unei reprezentări cu sentimentul de plăcere, nu cu facultatea de cunoaștere.³

În acest tip de judecată, factorul determinant este senzația, una singură, care nu poate să fie niciodată semnificația unui obiect: de plăcere sau neplăcere, fiind singura senzație doar de natură subiectivă, deoarece restul pot fi asociate facultății cunoașterii.

1.1. Important este că acești marcatori evaluativi se întâlnesc în toate sectoarele limbii (în rândul tuturor părților de vorbire cu conținut lexemic, de la substantiv până la interjecție). De asemenea, se află și la nivel suprasegmental, în diferitele forme ale conturului intonațional. Acest lucru poate fi detectat la nivelul textelor scrise, mai ales la actele de vorbire interogative și exclamative. Se poate întâlni însă la aproape toate tipurile de texte, chiar la cele enunțative. Astfel, sensul propoziției *Ea este foarte deșteaptă* se poate schimba în funcție de intonație și context.

1.2. În limba română veche, se întâlnesc toate tipurile de marcatori evaluativi, mai puțin elemente neologice din cadrul fiecărui tip, care au fost adăugate în procesul de modernizare a limbii române literare și de extindere a seriilor sinonimice: verbe și expresii apreciative, interjecții și particule exclamative.

2. Subiectivitatea aprecierii se exprimă în limba veche, cel mai frecvent, prin expresii de tipul *e bine, e rău*. Acestea sunt urmate, de regulă, de propoziții care transmit ce anume este apreciat: *Sufletului iaste bine să-lu ferimu de troate păcatele ceale necuvioasele și să-lu aducemu spre rodurile bunățățiloru* (CÎ: 359).

¹ Iorga, N., 1925: 237

² Kant, 1981: 121

³ *Ibidem*.

Uneori se simte nevoia unei aprecieri duble sau a unui argument de autoritate în apreciere: *Ci mai bine iaste și mai cu socoteală să se zică că de cătră răsărit se hotărăște cu Niprul* (ITR: 160); *Zice Domnul Dumnezeu: Nu e bine cum omul să fie singur... face lui, cine să fie pre lângă el* (CLR: 196).

O marcă deosebit de importantă în modalizarea apreciativă este intonația, dar aceasta se poate observa mai ales în discursurile ce conțin exclamații, interjecții, când sunt însoțite, așadar, de componente afective: *O, fătul meu și voi fraților, cât iaste de bine să mângâiați pre boiari și pre slugile voastre în toată vremea și să vă sfătuiți cu dânșii în tot ceasul și să luați sfat și de la cei mari și de la cei ai doilea și de la cei mai de jos, că așa se cade* (ÎNB: 196); *Vedeți, fraților, cât iaste de bine să nu facă cineva rău pentru rău?* (ÎNB: 254).

Multe dintre aceste tipuri de construcții se întâlnesc cu infinitivul în locul conjunctivului, dar, din punct de vedere semantic, mesajul este același: *Și deca-lu strinseră elu cu oajde, dzise cătră cela ce sta... binre easte voao a-l bate?* (CV: 272); *O, iubitul meu fiiu cât iaste de bine a lăcui omul tot cu Dumnezeu și a petrece cu Dânsul și a fi cu El în veci* (ÎNB: 128); *Bine e a te ținea întru aceasta și încă de aceasta să nu pângărești mâna ta, căci temătorilor de Dumnezău ieși-vor toate* (BB: 449); *Mai bine e a merge la casa plângerii decât a merge la casa de băutură... mai bine e a auzi certarea înțeleptului decât omul ce aude cântările celor fără minte* (BB: 449); *Pentru aceia adevăr zic voao că bogatului e greu a intra în împărăția ceriului* (CTE: 69); *Au mai bine iaste să umblăm după cuvintele lui Hristos și să dobândim viața de veci, carea nu trece niciodată în veci* (ÎNB: 179).

Uneori, se întâlnește și supinul, având ca și infinitivul, în astfel de construcții, valoare verbală preponderentă: *...zice Gopeltin și alții că mai mult sânt de răs decât de crezut, pentru că aceale trei neamuri de oameni... lesne acei varvari limba lor îș strica, vrând mai mult cu a romanilor a o amesteca* (ITR: 171).

Alteori, construcțiile recurg la aprecieri obiectuale fără să presupună prezența unei propoziții: *Bine-i, zău, Domnul cu voi!* (PO: 157); *Nu-i bine aceea ce tu faci* (PO: 176); *Mai bună e vederea ochilor decât cel ce merge cu sufletul... mai bun iaste numele decât undelemn bun și ziua morții decât ziua nașterii* (BB: 449); *Să hie de învățatură ce ieste bine și ce ieste rău și de ce-i să să ferească și ce va urma hie cine* (LTM: 236).

Cu aceeași valoare evaluativă se întâlnesc și alte expresii, în mare parte sinonime (*e greu, e lesne, a-i părea*): *Pentru aceia adevăr zic voao că bogatului e greu a intra în împărăția ceriului* (CTE: 69); *Dereptu grăescu voao că nu e lesne a intra bogatulu în împărăția ceriului* (CÎ: 288); *Mai în toate limbile vedem că au acest izvod, de scriu cu stihuri, pentru că foarte-i lesne a găsi îndegrabă ce vei vrea să cauți* (NTB: 115); *Mie-mi pare să fie mai bun numele cel bun decât avuția cea multă* (ÎNB: 193-194); *Iar înțelepciunea și vitejia de la beție să nu o crezi, chiar de te-ar părea că sânt cât de bine tocmite* (ÎNB: 200). *De acest amu cuvânt iaste adevărit că altul iaste de seamănă și altul iaste de seceră* (CTE: 47); *Și-i era drag a ceti la scripturi, deci afla cuvinte scumpe și nu se afla nime să i le spue* (MO: 179).

Aprecierea poate fi uneori nuanțată și polarizată antonimic (*a-i părea – a-i părea bine/a-i părea rău*): *Și Iuda Iscariot, fiind fur, părutu-i-au lui rău ș-au murguit pre muiare prentu vărsatul mirului pre trupul lu Iisus* (CTE: 156); *Și lă păru bine de Alexandru că pesti mult* (A: 201).

În cele mai multe dintre aceste enunțuri se poate vedea că în structura argumentală a verbului apare Experimentatorul realizat prin nume în Dativ, ceea ce se întâmplă și cu verbul a plăcea: *Ce nu plăcu acesta pizmeei cumu-și grăiaște* (MO: 152).

Valoare apreciativă cu o marcare destul de evidentă a subiectivității au și verbele și expresiile: *a se bucura, a fi bucuros, a se mira*: *Bucură-te suflete, că și eu mă bucur de tine că ai făcut voia lu Dumnezău* (CS: 247); *De elu bucurați-vă puțin acmu se frumosu easte* (CV: 367); *Și așa viindu Ștefan-vodă... era bucuros să să tulbure țările aceste în vrun chip* (LTM:

235); *Iar Alexandru să spământă și să miră mult și zise: O, dragă împărăteasă, așa n-am văzut (A: 196); ... cându văzu scara el se miră și zise: Că iaste Dumnezeu spre loculu acesta eu n-am știutu. Că în moșia lui numai părea-i că va fi Dumnezeu, nu pretutindenea (CÎ: 243).*

Marcatori forte pot fi și interjecțiile, în absența verbelor, mai ales datorită conținutului afectiv pe care-l vehiculează, semnalat intonațional în discurs: **Amar** celora ce, deaca se scoală dimineața ei caută rachiul... **Amar** și ție, ticăloase suflete că tu totdeauna faci lucruri de ocară și de batjocură, ca aceasta și nu-și iaste nici rușine, nici frică! (ÎNB: 191); *Atuncea va fi ferice de cela ce va afla și va câștiga îndrăzneală... Și vai de cela ce să va afla că au lăcuit în traiu și în viață spurcată în lumea aceasta (ÎNB: 124).* De multe ori, acestea sunt însoțite de vocative: *O, vai de mine, Alexandre, amărta-m de mine, dragul meu Alexandre (A: 226); O, amar mie, Alexandre, astăzi întunecă lume și să mă plângă soarele și luna și stelele... O, dragul meu Alexandre, dulce împărat prespe toți împărații... (A: 227); Vai ție, cetate care împăratul tău iaste tânăr și boierii tăi dimineața mănâncă! (BB: 451); Vai eu, căci se sfârșaste sufletul pre cei omorâți (BB: 495).*

3. Modalitatea apreciativă este cea mai subiectivă dintre toate tipurile de modalități, chiar dacă se poate reflecta în forme obiective sau impersonale (opinia curentă, adică tot atitudine subiectivă). Dacă la celelalte tipuri de modalități, atitudinea se poate raporta la stări de lucruri, modalitatea apreciativă se centrează nu numai pe acestea din urmă, cât și pe obiecte, entități izolate: *E frumos să fii bun. Bunătatea e frumoasă. Bunul e frumos.*

Acest tip de modalizare raportează conținutul enunțului la vorbitor și la momentul enunțării: *Mă bucur că afară ninge, dar și la mijloace lingvistice care se pot folosi descriptiv (nonmodal): Ieri m-am bucurat de soare. El s-a întristat că a plouat ieri.*

Sunt folosite conjuncțiile subordonatoare *că/să* și, în funcție de alegere, ele precedă modurile indicativ: *E bine că a plecat fericit*, respectiv conjunctiv: *E rău să plece supărat*. Tot de folosirea acestor două conjuncții se impune și sensul propoziției modalizate, când se folosește conjuncția subordonatoare *că* tratăm cu un sens referențial, iar când e ocurentă conjuncția *să*, sensul devine generic. Prin sensul generic, modalitatea apreciativă se aseamănă cu modalitatea deontică, diferența dintre aceste tipuri de modalități constă în faptul că prima pune accentul pe evaluare, implicând o recomandare, iar cea de-a doua, deși bazată pe evaluare, pune pe primul loc consecința normativă a acesteia.

Modalitatea apreciativă poate fi: explicit subiectivă – emotivă – (verbul este la persoana 1: *apreciez, îmi place* etc.) sau formal obiectivă – non-emotivă sau evaluativă – (*e frumos, e corect*).

Mijloacele exprimării acestei modalizări sunt: verbele cu sens lexical apreciativ, anumite construcții cu adverbe și locuțiuni adverbiale, cu adjective sau substantive specializate, interjecții și particule exclamative și intonația.

Verbele cu sens lexical apreciativ se împart în: verbe impersonale (*a-i plăcea că.../să..., a merita să..., a-l durea că..., a-l deprima că.../să...*) și verbe personale (*a aprecia că..., a detesta să..., a urî să..., a regreta că..., a se bucura că.../să..., a-l uimi că..., a-l surprinde că...*).

Adverbe și locuțiuni adverbiale apreciative, de tipul: (*e*) *ciudat/bine/rău/de mirare că...* sunt urmate de adjective cu utilizare adverbială care au ca valori genericul, importanța, utilitatea, efectul, emoția ș.a.: *curios, minunat, superb, surprinzător, paradoxal, regretabil, trist, util, cinstit, important, semnificativ, caracteristic, esențial...*; expresiile: *îmi pare bine/rău că.../să...*, locuțiunile adverbiale: *din fericire/nefericire/păcate/nenorocire: Din păcate, gestul rămâne fără nicio finalitate*. O parte dintre adjective intră în construcții modalizante, subiective, putând primi și mărci ale gradării (*bucuros, supărat, trist* ș.a.): *Sunt foarte bucuroasă că te văd/să văd că ești bine*.

Un număr mare de substantive pot exprima lexical evaluarea pozitivă/negativă intrând în construcții de tipul: *noroc/păcat că...; e păcat că..., e (o) (mare) nenorocire că...*,

problema e că..., lucru interesant că..., a avea bucuria/plăcerea să.../de a...; a-i fi frică/teamă/jale.

Anumite cuvinte exclamative devin modalizatori apreciativi: *ce/ce mai..., cât de...,* expresii exclamative: *Slavă Domnului!; Doamne ferește!; Of, Doamne!;* interjecții: *vai, ah, ei* – împreună cu intonația de apreciere sau respingere.

4. Din multitudinea de exemple oferite, se poate observa că modalitatea apreciativă a fost și este o categorie bogată în mijloace de realizare. Este considerată cea mai subiectivă formă de modalitate, prin care emitentul exprimă gradul pozitiv, negativ sau afectiv al unui fapt. Se realizează în mod lexical, prin exclamative, prin construcții impersonale, cu ajutorul unor verbe și locuțiuni adverbiale apreciative.

5. Bibliografie:

1. A – *Alexandria* (Ediție Fl. Zgraon), București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006.
2. BB – *Biblia adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului și Noului Testament tipărită întâia oară la 1688*, București, Editura Institutului Biblic, 1988.
3. CÎ – Coresi, *Carte cu învățătură*, (Ediție S. Pușcariu, Al. Procopovici), București, 1914.
4. CLR – *Crestomația limbii române vechi*, (Ediție Al. Mareș), București, Editura Academiei Române, 1994.
5. CS – *Codicele Sturzan*, (Ediție Gh. Chivu), București, Editura Academiei Române, 1993.
6. CTE – Coresi, *Tâlcul Evangheliilor și Molitvelnic românesc* (Ediție Vl. Drîmba și I. Gheție), București, Editura Academiei Române, 1998.
7. CV – *Codicele voronețean* (Ediție. M. Costinescu), București, Editura Minerva, 1981.
8. Iorga, N., 1925 – *Istoria literaturii românești*, Ediția a II-a revăzută și larg întregită, București, Editura librăriei Pavel Suru, Calea Victoriei 73.
9. ÎNB – *Învățăturile Sfântului Voievod Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* (Ediție D. Zamfirescu și Gh. Mihăilă), București, Editura Roza Vânturilor, 2010.
10. Kant, 1981 – Immanuel Kant, *Despre frumos și bine*, București, Editura Minerva.
11. LTM – *Letopisețul Țării Moldovei* (Ediție Tatiana Celac), Chișinău, Editura Hyperion, 1990.
12. MO – Moxalie, *Cronica universală*, (Ediție G. Mihăilă), București, Editura Minerva, 1989.
13. NTB – *Noul Testament, tipărit pentru prima oară în limba română la 1648*, Alba Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1988.
14. PO – *Palia de la Orăștie* (Ediție V. Arvinte, I. Caproșu și Al. Gafton), Iași, Editura Universității Al. I. Cuza”, 2005.

NOTĂ:

Această cercetare a fost efectuată prin Proiectul POSDRU/159/1.5/S/138963 – „Performanță sustenabilă în cercetarea doctorală și post doctorală - PERFORM”, cofinanțat de Fondul Social European.